

ЕЛИАНА ГАВРИЛОВИЋ

НАЛАЗИ СТАКЛА СА ГРАДИНЕ НА ЈЕЛИЦИ

ЕЛИАНА ГАВРИЛОВИЋ
УУ 11000 Београд

УДК 903 (497.11)
„03/05” : 621.798.147

Систематска ископавања археолошког локалитета Градина, смештеног на планини Јелици, осам километара југозападно од Чачка, део су пројекта који се од 1986. године спроводи на овом простору под именом „Истраживање средњовековних градина на територији општина Чачак, Лучани и Горњи Милановац“. Прва рекогносцирања поменутог терена изведена су 1969. и 1972. године, а прва сондажна ископавања започета 1984, да би две године касније прерасла у систематска.¹ У оквиру досад истражених елемената архитектуре налазе се објекат I, остаци фортификације и базилике А, Б и Ц.² Археолошким ископавањима од 1984. до 1988. године пронађена је већа количина покретног материјала, чији један део — уломци стаклених посуда и прозорског стакла — представља тему овог рада. Материјал је, на основу облика и функције, издвојен у две основне групе које садрже:

- А Стаклене посуде: — лампе,
 — зделе,
 — чаше,
 — пехари,

Б Прозорско стакло.

Каталогом је обухваћен материјал прве групе са прецизним списом и подацима о месту налаза, док су уломци прозорског стакла обрађени у другом делу рада.

А СТАКЛЕНЕ ПОСУДЕ

І Лампе

Стаклене лампе/ампуле чине посебну групу стаклених посуда из базилика А, Б и Ц, и по свом облику и функцији, али и по реткости налаза ове врсте. Под овим називом подразумевамо коничне или хемисферичне реципијенте са задебљаним ободом или ободом прстенастог пресека и карактеристичним трима дршкама аплицираним на трбуху или ободу посуде.³ Из базилике А потиче један фрагмент трбуха у облику блажег конуса с аплицираном танком дршком, израђен од стакла дебљине 0,05 см (каталог 1, Т. 1/2). Стакло је светлозелено, танко и мехурасто, и по квалитету и дебљини, а особито по изгледу аплициране дршке, могли би да тврдимо да се ради о једној невештој изради лампе или о производу неке од забачених локалних радионица. Други фрагмент очуван је у висини горњег дела реципијента — део обода прстенастог пресека, врат и део трбуха с аплицираном коленастом дршком, израђен од квалитеног, маслинасто зеленог стакла без мехурића дебљине 0,1 см. Припада налазима базилике В (кат. 19, Т. 1/1).

Стаклене лампе, као саставни део система за осветљавање базиликалног простора, улазе у употребу крајем IV и трају до средњег века.⁴ Првобитни полиелеј састојао се од металног обруча, на који су радијално на шиљак набадане свеће, чије је брзо и неуједначено сагоревање изискивало њихову сталну замену. Убрзо су стаклене посуде испуњене уљем замениле свеће и тиме обезбедиле трајније и јаче осветљење.⁵ Њихова најранија употреба забележена је на Блиском истоку и на простору средње и јужне Италије (Остија, Рим, Сиракуза), одакле се шире и на друге делове Царства.⁶ Различитог су

облика и коришћене су за различите типове осветљавања — неке као праве лампе, а неке као свеће. Поједине су употребљаване као елемент у поликанделону, а поједине као засебна тела за осветљавање.⁷ Код нас је њихова употреба посведочена у Царичином граду, Циму и Житомислићима код Мостара, Хераклеји и Баргали.⁸

Овим налазима треба придодати и два фрагмента дна стаклених лампи, која својим обликом подсећају на дна балсамарија, па су многи аутори склони да их одреде у ову групу стаклених посуда. Фрагменти припадају типу стаклених лампи коничног облика са или без дршки, које су углављене у обруче полиелеја.⁹ Завршници ових лампи, у облику издужених цевстих балсамарија, коришћени су као врста резервоара за смештај што веће количине течности за осветљавање простора.¹⁰ Поменути два налаза с Градине потичу из базилике В (кат. 20, 21, Т. 1/3, 4). Израђени су од квалитетног стакла маслинасто зелене боје дебљине 0,3 см, с тим што се на једном фрагменту уочавају трагови горења (кат. 20). Налазе овог типа срећемо у Царичином граду, Стобима, Циму и Житомислићима код Мостара.¹¹

II Зделе

У стакленом материјалу с локалитета Градина на Јелици налазе се три фрагмента плитких здела, незнатно конвексних или више вертикалних страна с благо разгранутим, задебљалим ободом.¹² Из базилике А потиче један фрагмент обода и трбуха зделе од белог провидног стакла, дебљине 0,05 см, промера отвора 12 см (кат. 2, 1/5). Налази из базилике В рађени су од стакла дебљине 0,05 см, промера отвора 12—14 см (кат. 23, 24, Т. 1/6).

Плитке зделе благо разгранутог обода честе су на локалитетима који припадају крају IV, односно раном V веку.¹³ Могу да буду украшене, и то брушеним плитким жлебовима или плавим кобалтним капљама, што указује на њихову евентуалну порајнску провенијенцију.¹⁴ Као и остали облици поменутог периода, и ове зделе сусрећу се у слојевима VI века. Налаз из Сирмијума датује се у IV век.¹⁵ Примерци из Птуја припадају другој половини IV века, а они из ђердапског логора Диана првој половини VI века.¹⁶

III Цилиндрична чаша

Међу стакленим посудама с Јелице забележен је само један налаз чаше цилиндричног реципијента с благо задебљалим ободом.

Промер отвора чаше је 8 см, колико износи отприлике и њена дубина, што је и основна карактеристика чаша овог типа које чине прелаз између купа и пехара.

Фрагмент је израђен од стакла светлозелене боје, дебљине 0,05 см. Налаз припада материјалу базилике В (кат. 22, Т. 1/8). Цилиндричне чаше са задебљалим ободом јављају се крајем II века, карактеристичне су за III век,¹⁷ али као новооживљени болик срећу се и на локалитетима IV века.¹⁸ С обзиром да многи примерци стаклених посуда IV века своје трајање продужује до VI века, можемо да тврдимо да се ради о једном практичном облику посуде чије се трајање прати од почетка III до VI века. Цилиндричне чаше са задебљалим ободом честе су на локалитетима у западним деловима наше земље, као и у обалским крајевима: Птуј, Емона, Цечје, Крк, Сплит, Дукља.¹⁹

IV Пехари

Најбројнију скупину (17 фрагмената) у материјалу с Јелице чине стаклени пехари коничног, односно конвексног реципијента. На основу облика реципијента делимо их у три групе.

IV/1 Пехар конвексних страна

Из северног брода базилике А потиче један фрагмент обода и трбуха пехара кога карактерише реципијент конвексних страна с благо задебљалим ободом, незнатно разгрнутим, промера отвора 9 см (кат. 3, Т. 2/2).²⁰ Израђен је од белог провидног стакла, дебљине 0,05 см.

Пехари конвексних страна јављају се још у I веку,²¹ њихова употреба гаси се током средњег Царства, а као новооживљени облик производе се у IV веку у радионицама порајнских стаклара. Пехари конвексних страна код нас су посведочени у западним деловима земље и на простору Паноније: Птуј и Сирмиум.²²

IV/2 Пехар у облику правог конуса

У материјалу из базилике В налазе се два фрагмента обода и трбуха пехара у облику правог конуса, с благо задебљалим, разгрнутим ободом, промера отвора 7 и 9 см (кат. 25, 26, Т. 2/1, 4).²³ Израђени су од стакла маслинасто зелене боје, дебљине 0,1 см. Пехари ове врсте припадају касноантичком материјалу, а сусрећу се и у каснијим епохама, што потврђује и чињеница да су својим обликом би-

НАЛАЗИ СТАКЛА СА ГРАДИНЕ НА ЈЕЛИЦИ

ли погодни да се користе и као лампе за осветљавање. Примерци из Караниса,²⁴ сви редом употребљавани као лампе, датују се у IV и V век. Насупрот овим налазима с Истока, који имају солидно, шире дно, налази са западних локалитета често су имали малу, округласту базу, која није омогућавала да стоје усправно.²⁵ На основу нашег налаза, коме је очуван само обод и део трбуха, не можемо да утврдимо ради ли се о ширем или малом, округластом дну.

Примерци из Гомолаве и Птуја датују се у другу половину IV века.²⁶

IV/3 Конични пехари

На основу облика и профилације обода, издвајају се две варијанте коничних пехара:

IV/3A Конични пехар благо задебљалог обода

Прву типску скупину чине конични пехари благо задебљалог обода, израђени од стакла, дебљине 0,05—0,1 см, промера отвора 8—11 см. Налажени су у простору базилике А (кат. 4—7, Т. 2/5) и базилике В (кат. 27—31).

IV/3B Конични пехар с ободом прстенастог пресека

Другој групи припадају стаклени пехари коничних страна и прстенастог обода, израђени од стакла, дебљине 0,05—0,15 см, промера отвора 9—12 см. Припадају материјалу базилике А (кат. 8,9) и базилике В (кат. 25—32, Т. 1/7 и 2/3,6).

Наведене варијанте припадају једном основном типу пехара коничног реципијента и мале конкавне базе.²⁷ Представљају варијетет ранијег типа из I — II века,²⁸ а по свом облику и развојном путу приближују се типу правих коничних пехара (наш тип IV/2).²⁹ Као и остали облици настали у IV веку, и они се непромењени сусрећу на бројним локалитетима IV—VI века: Сирмијум, Диана, Столац, Комини, Емона, Птуј, Житомилићи, Цим, Царичин град, Кладово, Свилош.³⁰ Налази из Паноније припадају другој половини IV века.³¹

По свом облику, конични пехари били су погодни и као замена за праве лампе за осветљење, на тај начин што су углављивани у обруче полиелеја. Нажлаост, на основу оскудних фрагмената малих димензија, не можемо тачно да утврдимо који би то уломци били.

Из ове групе посебно су издвојена два фрагмента коничних пехара, које карактерише обод изразито прстенастог пресека благо увученог ка унутра, промера отвора девет, односно 10 см. Рађени су од квалитетног стакла, маслинасто зелене боје, дебљине 0,1 см. На основу профилације обода, боје и квалитета стакла, ови уломци подсећају на стаклене лампе за полиелеје. Међутим, због фрагментарности самих налаза, остаје отворено питање ради ли се заиста о лампама, или о коничним посудама коришћеним као лампе или једноставно о стакленим пехарима за пиће квалитетне израде (кат. 10, 43, Т. 2/7).

Б ПРОЗОРСКО СТАКЛО

Прозорско стакло рано је постало саставни део система за осветљавање и заштиту од ветра кућа римског становништва. Први налази потичу из Помпеја 60. година пре нове ере, из Аквилеје, Галије, Германије. Тада још ретко оно ће у току средњег Царства постепено заузимати све значјније место у новоизграђеним палатама. У IV веку долази до експанзије употребе стакла, које, због јефттинијег начина производње, постаје доступно свим слојевима друштва. Масовно се користи и у црквама: и за црквене обреде, и за украшавање самих грађевина прозорима и мозаичким коцкицама.³² У то време најчешћи начини производње стакла су метод дугачких цилиндра, дуваних лулом и сечених по средини, и метод ливења на равним каменим плочама, а потом извлачених клештима на све стране.³³ На оба начина добијене су равне четвороугаоне плоче, дебљине 0,1—0,6 см, с појачаним рубовима, којима се стакло углављивало у прозорске оквире.

Ископавањем базилика А, В и С на локалитету Градина на Јелици откривено је 280 фрагмената прозорског стакла. У питању је фрагментовано стакло, дебљине 0,1—0,3 см, жућкасте, жућкастозеленкасте, зеленкасте и жућкастобраонкасте боје. О посебним одликама биће више речи у идућим разматрањима (Т. 3/2—6).

Базилика А

У досад истраженом простору базилике А откривено је, што мањих — што већих, 100 фрагмената прозорског стакла. Анализом овог материјала утврђено је да се концентracија поменутих уломака и њихова својства разликују од простора до простора и њихове функције. Гро материјала (43%) смештено је у северном броду базилике, и

НАЛАЗИ СТАКЛА СА ГРАДИНЕ НА ЈЕЛИЦИ

то управо у средњем делу поменутог брода (29%). Од укупне количине фрагмената из овог дела северног брода (29 фрагмента), 79,3% фрагмената израђено је од стакла жућкастобраонкасте боје, дебљине 0,15 см, а остатак припада стаклу зеленкасте боје исте дебљине. Западном делу северног брода припада 14 фрагмената (20,7%). У овом материјалу није уочено превладавање одређене боје и дебљине, него се ради о мешаном стаклу свих нијанси и дебљина од 0,1 до 5,3 см. У делу средњег брода базилике није регистрован ни један фрагмент равног стакла, што се објашњава непостојањем прозора у централном делу, који се осветљавао прозорима северног и јужног брода. Оскудица налаза прати и јужни брод са само 3% фрагмената прозорског стакла, дебљине 0,1 см, зеленкасте боје. У јужном делу нартекса пронађено је само 5% материјала, дебљине 0,1 см, израђеног од белог, провидног стакла. Готово половина материјала (45%) лоцирана је у делу трију апсида и простора са спољне стране ових полукружних објеката; 22% фрагмента жућкастобраонкасте боје припада унутрашњости главне апсиде, док је са њене спољне стране регистровано 13% уломака жућкастобраонкасте боје дебљине 0,15 см и 5% фрагмената зеленкасте боје. Спољној страни северне апсиде припада 5% фрагмената, дебљине 0,15 см, жућкастобраонкасте боје.

На основу наведених података закључујемо да је највећа количина налаза прозорског стакла (88%) лоцирана у делу северног брода и у унутрашњости главне апсиде и са њене спољне стране. Највећим делом се ради о материјалу жућкастобраонкасте боје, дебљине 0,15 см (69%). Остали налази рађени су од зеленкастог и белог, провидног стакла, дебљине од 0,1—0,3 см, па међу њима није могуће у односу на архитектонске делове уочити никакву законитост.

Базилика В

До 1988. године архитектонски остаци базилике В нису откривени у целости, па на овом степену истражености објекта нисмо у могућности да доносимо финалне закључке. Уз спољну страну апсиде смештено је 5,8% целокупног материјала, кога чини стакло дебљине 0,1—0,3 см, жућкасто браонкасте и зеленкасте боје. Јужно од базилике, изван њених зидова, пронађено је 3,9% зеленкастог стакла дебљине 0,1—0,3 см. Нешто већу количину уломака прозорског стакла налазимо на делу између средњег и претпостављеног јужног брода — 15% од укупног материјала, од кога 9,1% чини стакло дебљине 0,1 см, жућкастозеленкасте боје, а 5,9% уломци дебљине 0,15 см,

жућкастобраонкасте боје. 66,6% фрагмената пронађено је у југоисточном делу базилике — на простору претпостављеног јужног брода грађевине. У питању је стакло различитих дебљина (0,1—0,3 см) и боја, али преовлађују уломци зеленкасте боје, дебљине 0,15—0,2 см (50% материјала с овог простора), 22% је дебљине о 0,15—0,2 см жућкастобраонкасте боје, а остатак чине уломци различитих боја и дебљина. Контролном рову 1/588 смештеном у западном делу базилике припада 8,4% фрагмената стакла неуједначене дебљине (0,1—0,3 см) и боје (зеленкаста и жућкастобраонкаста).

Базилика С

Недовршена ископавања базилике С, започета 1988, не дозвољавају нам закључна разматрања о распрострањености прозорског стакла. У току прошлогодишње кампање детаљно је истражен североисточни део базилике (североисточна просторија), у оквиру кога је пронађено 27 фрагмената прозорског стакла. Ради се о уломцима неуједначене дебљине (0,1—0,2 см) и боје. Највећи део фрагмената (29,6%) дебљине је 0,2 см и рађено је у жућкастозеленкастој боји. У овом материјалу уочена су и три фрагмента с траговима малтера.

ЗАКЉУЧАК

Анализом стакла с локалитета Градина на Јелици осветљени су неки од проблема везаних за грађевине поменутог простора. На основу претходног излагања видљиво је да се ради о објектима-базиликама веома оскудним налазима стаклених посуда. Уочено је само шест типова посуда, хронолошки опредељених у период од IV до VI века. Сиромаштво типологије објашњава се општом оскудицом и сиромаштвом овог ареала, прилично удаљеног од већих градских центара да би до њега могао да допре луксуз било које врсте. Осим тога, није могуће разграничити ни више фаза у оквиру поменутог периода, јер се ради о свакодневним и честим облицима, који су, због своје функције и практичности, произвођени више векова у истом облику. Од укупно 323 фрагмената регистровано је само 43 уломака стаклених посуда неравномерно распоређених на поједине типове. Највећи број (18 фрагмената) припада типу пехара коничних страна благо задебљалог, односно прстенастог обода (тип IV/3А, IV/3Б). Ради се о једном веома учесталом типу рецепијената за пиће, производњом у свим деловима Царства, па није могуће одредити његову

провенијенцију. Јавља се у IV веку и у непромењеном облику сусреће се до краја VI века. Тип IV/2 карактерише реципијент у облику правог конуса с благо разгрнутим задебљалим ободом. Датује се у IV—VI век, а вероватно траје и касније, јер је својим обликом био погодан као замена за стаклене лампе полиелеја. У IV веку јавља се и тип конвексних пехара с благо разгрнутим ободом. Сматра се производом порајнских радионица, а чест је у западном и панонском делу наше земље. Порајнским стакларима приписује се и тип здела незнатно конвексних страна и благо разгрнутог обода, датованих у период IV—VI века. Нешто раније, у III веку, појављује се чаша цилиндричног реципијента благо разгрнутог обода, али и она, као и остале посуде с овог локалитета, траје до VI века. Крајем IV века прво на Истоку, а потом и у осталим деловима Царства, почињу да се производе лампе за полиелеје које се користе и у средњем веку.

Макроскопском анализом прозорског стакла утврђено је да се ради о фрагментима дебљине 0,1—0,3 см, различитих боја. Од укупне количине уломака свих три базилике, 45% припада стаклу жућкастобраонкасте боје, 26,78% жућкастозеленкасте боје, 15,35% зеленкасте боје и 6,42% фрагментима жућкасте боје; 6,42% уломака равног стакла рађено је од белог провидног стакла. Поједини уломци (10,71%) имају равне рубове-задебљања, којима је стакло углављивано у оквире, што доказује да се ради о четвороугаоним стакленим плочама засад непознатих димензија. Стакло није квалитетно, већина фрагмената садржи мехуриће, а изражајна је и иризација. Поједини фрагменти су горели, а регистрована су у делу базилике С и три уломка с траговима малтера.

Сумирајући наведене податке, закључили смо да се на локалитету Градина на Јелици јавља оскудан стаклени материјал, који се опредељује у период од IV—VI века. Претпостављамо да су узроци овог сиромаштва, како смо већ навели, удаљеност од већих градских центара, али, исто тако, и функције базилика. Истражене базилике су грађевине у којима се борави у време богослужења, па оне садрже само предмете потребне за религиозни ритуал. Тиме се објашњава веома мала количина реципијента за држање хране (зделе), као и посуда за држање течности (боце и крчази). Стога сматрамо да ће даља ископавања и вероватна открића стамбених објеката употпунити слику о употреби стаклених предмета на Градини.

КАТАЛОГ:

Базилка А

1. Фрагмент трбуха стаклене лампе коничног реципијента с аплицираном танком тракастом дршком, висине 2,10 цм, на трбуху суда;
светло зелено стакло, дебљина 0,05 цм;
средњи део северног брода, ката 796,61;
инв. бр. 4, 1987.
2. Фрагмент обода и трбуха плитке зделе незнатно конвексних страна и благо разгрнутог задебљалог обода. Промер отвора 12 цм;
бело, провидно стакло, дебљина 0,05 цм;
средњи део северног брода, ката 796,74;
инв. бр. 6, 1987.
3. Фрагмент обода и трбуха пехара конвексних страна благо разгрнутог, задебљаног обода. Промер отвора 9 цм;
бело, провидно стакло, дебљина 0,05 цм;
средњи део северног брода, ката 796, 73;
инв. бр. 29, 1987.
4. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и благо задебљалог обода. Промер отвора 9 цм;
бело, провидно стакло, дебљина 0,05 цм;
средњи део северног брода, ката 796, 66;
инв. бр. 12, 1987.
5. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и благо задебљалог обода. Промер отвора 10 цм;
бело, провидно стакло, дебљина 0,05 цм;
средњи део северног брода, ката 796, 58;
инв. бр. 8, 1987.
6. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и благо задебљалог обода. Промер отвора 11 цм.
маслинасто зелено стакло, дебљина 0,05 цм;
западни део северног брода;
инв. бр. 4, 1986.
7. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и благо задебљалог обода. Промер отвора 10 цм;
зелено стакло, дебљина 0,05 цм;
средњи део северног брода, ката 796, 74;
инв. бр. 6, 1987.
8. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и обода прстенастог пресека. Промер отвора 14 цм;
зелено стакло, дебљина 0,15 цм;
средњи део северног брода, ката 796, 66;
инв. бр. 7, 1987.
9. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и обода прстена-
стог пресека. Промер отвора 12 цм;
зелено стакло, дебљина 0,05 цм;
средњи део северног брода, ката 796, 67;
инв. бр. 5, 1987.
10. Фрагмент пехара коничних страна и обода изразито прстенастог пре-
сека благо увученог ка унутра. Промер отвора 10 цм;
маслинасто зелено стакло, дебљина 0,10 цм;
северни део нартекса;
инв. бр. 3, 1986.
11. Фрагмент изразито конкавног дна стаклене посуде;
светло зелено стакло, дебљина 0,15 цм;
средњи део северног брода, ката 796, 73;
инв. бр. 32, 1987.

НАЛАЗИ СТАКЛА СА ГРАДИНЕ НА ЈЕЛИЦИ

12. Фрагмент равног дна стаклене посуде;
светло зелено стакло, дебљине 0,15 цм;
средњи део северног брода, ката 796, 57;
бб.
13. Фрагмент конкавног дна стаклене посуде;
светло зелено стакло, дебљина 0,20 цм;
средњи део северног брода, ката 796, 66;
инв. бр. 10, 1987.
14. Фрагмент трбуха веће стаклене посуде;
светло зелено стакло, дебљина 0,20 цм;
олтарска преграда у јужном броду;
бб.
15. Фрагмент конкавног дна стаклене посуде;
светло зелено стакло, дебљина 0,15 цм;
средњи део северног брода, ката 796, 67;
инв. бр. 5, 1987.
16. Четири фрагмента трбуха стаклених посуда;
бело, провидно стакло, дебљине 0,05 цм;
средњи део северног брода, ката 796, 67;
инв. бр. 5, 1987.
17. Фрагмент трбуха стаклене посуде;
бело, провидно стакло, дебљина 0,05 цм;
средњи део северног брода;
бб.
18. Фрагмент трбуха стаклене посуде;
бело, провидно стакло, дебљина 0,05 цм;
средњи део северног брода.

Базилика Б

19. Фрагмент обода прстенастог пресека и трбуха стаклене лампе с аплицираном коленастом дршком, висине 3,4 цм, која полази од обода до трбуха суда, где се завршава дугметасти задебљањем;
маслинасто зелено стакло, дебљина 0,10 цм;
јужно од базилике, ката 794, 65;
инв. бро. 28, 1987.
20. Фрагмент дна стаклене ампуле. Промер дна 1,5 цм;
маслинасто зелено стакло, дебљина 1,30 цм с траговима горења,
спољна страна апсиде, ката 795, 12;
инв. бр. 25, 1987.
21. Фрагмент дна стаклене ампуле. Промер дна 1,70 цм;
маслинасто зелено стакло, дебљина 1,30 цм;
спољна страна апсиде, ката 795, 18;
инв. бр. 81, 1987.
22. Фрагмент чаше цилиндричног реципијента с благо задебљалим ободом. Промер отвора 8 цм;
светло зелено стакло, дебљина 0,05 цм;
југоисточни сегмент, ката 795, 80;
инв. бр. 52, 1987.
23. Фрагмент зделе незнатно конвексних страна с благо разгнурим ободом, задебљалим. Промер отвора 13 цм;
светло зелено стакло, дебљина 0,05 цм;
југоисточни сегмент, ката 795, 72;
инв. бр. 26, 1987.
24. Фрагмент зделе незнатно конвексних страна с благо разгнурим, задебљалим ободом. Промер отвора 14 цм;
бело, провидно стакло, дебљина 0,05 цм;
југоисточни сегмент, ката 795, 18;
инв. бр. 35, 1987.

25. Фрагмент обода и трбуха пехара у облику правог конуса с благо разгнутим, задебљалим ободом. Промер отвора 9 цм; маслинасто зелено стакло, дебљина 0,1 цм; југоисточни сегмент, ката 795, 61; инв. бр. 69, 1987.
26. Фрагмент обода и трбуха пехара у облику правог конуса с благо разгнутим, задебљалим ободом. Промер отвора 7 цм; жућкасто стакло, дебљина 0,05 цм; јужно од базилике; инв. бр. 75, 1987.
27. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и благо задебљалог обода. Промер отвора 7 цм; бело, провидно стакло, дебљина 0,1 цм; јужни оброд, ката 795, 33; инв. бр. 27, 1987.
28. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и благо задебљалог обода. Промер отвора 8 цм; светло зелено стакло, дебљина 0,05 цм; југоисточни сегмент; инв. бр. 44, 1987.
29. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и благо задебљалог обода. Промер отвора 8 цм; светло зелено стакло, дебљина 0,05 цм; југоисточни сегмент, ката 796, 45; бб.
30. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и благо задебљалог обода. Промер отвора 10 цм; жућкасто стакло, дебљина 0,05 цм; претпостављени средњи део нартекса, ката 795, 43; инв. бр. 64, 1987.
31. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и благо задебљалог обода; бело, провидно стакло, дебљина 0,06 цм; претпостављени средњи део нартекса, ката 795, 42; инв. бр. 67, 1987.
32. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и обода прстенастог пресека. Промер отвора 10 цм; маслинасто зелено стакло, дебљина 0,1 цм; источни део базилике; инв. бр. 19, 1987.
33. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и обода прстенастог пресека. Промер отвора 7 цм; жућкасто стакло, дебљина 0,05 цм; јужно од базилике, ката 795, 24; инв. бр. 16, 1987.
34. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и обода прстенастог пресека. Промер отвора 14 цм; бело, провидно стакло, дебљина 0,04 цм; југоисточни сегмент, ката 795, 70; инв. бр. 56, 1987.
35. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и обода прстенастог пресека. Промер отвора 11 цм; жућкасто стакло, дебљина 0,03 цм; јужно од базилике, ката 795, 20; инв. бр. 17, 1987.
36. Фрагмент обода и трбуха пехара коничних страна и обода прстенастог пресека. Промер отвора 8 цм; зеленкасто стакло, дебљина 0,05 цм;

НАЛАЗИ СТАКЛА СА ГРАДИНЕ НА ЈЕЛИЦИ

- јужно од базилике;
инв. бр. 75, 1987.
37. Фрагмент дна веће стаклене посуде;
Маслинасто зелено стакло, дебљине 0,30 цм;
југоисточни сегмент, ката 795, 42;
инв. бр. 24, 1987.
38. Фрагмент врата и рамена стаклене боце;
маслинасто зелено стакло, дебљина 0,20 цм;
југоисточни сегмент, ката 795, 27;
инв. бр. 37, 1987.
39. Фрагмент врата и рамена мање стаклене посуде;
бело, провидно стакло, дебљина 0,05 цм;
контролни ров 1/588;
инв. бр. 48, 1987.
40. Фрагмент трбуха стаклене посуде;
светло зелено стакло, дебљина 0,05 цм;
јужни брод;
бб.
41. Фрагмент трбуха стаклене посуде;
бело, провидно стакло, дебљина 0,10 цм;
контролни ров 1/588;
инв. бр. 46, 1987.
42. Фрагмент трбуха стаклене посуде;
бело, провидно стакло, дебљина 0,01 цм;
контролни ров 1/588;

Базилика Ц

43. Фрагмент пехара коничних страна и обода изразито прстенастог пресека благо увученог ка унутра. Промер отвора 9 цм;
маслинасто зелено стакло, дебљина 0,10 цм;
североисточна просторија, ката 789, 09;
инв. бр. 51, 1988.
44. Фрагмент трбуха посуде;
светло зелено стакло, дебљина 0,05 цм;
североисточна просторија;
бб.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Andelić, T., 1974, »Kasnoantička bazilika u Cimu kod Mostara«, GZM BiH, n. s. XXIX, Sarajevo.
- Andelić, T., 1977, »Kasnoantička dvojna bazilika u Žitomislčićima kod Mostara«, GZM BiH, n. s. XXXII, Sarajevo.
- Berger, L., 1960, »Römische Gläser Aus Vindonissa«, Basel.
- Bierbrauer, V., 1986, »Invillino—Ibligo in Friaul«, I, München.
- Burger, A., Sz, 1966, »The Late Roman Cemetery at Sagvar«, »Acta Archeologica«, XVIII.
- Calvi, M., C., 1968, »I vetri Romani del Museo di Aquileia«, Padova.
- Caričin grad, I, 1984, edité per Noël Duval et Vladislav Popović, Collection de l'école Française de Rome, Belgrade—Roma.
- Цермановић—Кузмановић, А, Срејовић, Д, Велимировић, О, 1975, Античка Дукља — некрополе“, Београд.
- Цермановић—Кузмановић, А, 1981, „Античко стакло из Сирмиума“, „Граба за проучавање споменика културе Војводине“, Нови Сад.
- Chavane, M., J., 1975, »Salamine de Chypre«, VI, Les petits objets, Paris.
- Dautova—Ruševljan, V., 1973, »Ranorimska nekropola u uvali Sepen kod Omišlja na otoku Krku«, Diadora, 6, Zadar.
- Дероко, А, Радојчић, С, 1950, „Откопавање Царичиног града 1947. године“, „Старинар“, н. с. I, Београд.
- Forbes, R. J. 1966, »Glass in Greece and Rome«.
- Гавриловић, Е, 1989, „Римско стакло са локалитета Диана“, „Бердапске свеске“ V, Београд.
- Harden, D., B., 1936, »Roman Glass from Karanis«, University of Michigan Studies, Humanistic Series XLI.
- Isings, C., 1957, »Roman Glass from Dated Finds«, Groningen—Dakarta.
- Јанковић, Б, 1983, „У суну антике, Гамзиград — касноантички царски дворца“, Београд.
- Kirigin, B., 1984, »Roman Glass Bowls from the AM at Split«, VAHD LXXVII, Split.
- Kolašek, 1972, »Inventaria Archaeologica«, 16, Београд.
- Марјановић—Вујовић, Г, 1973, „Два рана хришћанска полиелеја из Народног музеја“, Зборник Народног музеја, VII, Београд.
- Милинковић, М, 1986, „Градина на Јелици“, Зборник радова Народног музеја, XVI, Чачак.
- Nurit, F., 1985, »Potery, Glass and Coins from Magen«, BASOR, 258.
- Paškvalin, V., 1976, »Antičko staklo sa područja BiH«, »Arheološki vestnik«, XXV, Ljubljana.
- Petru, S., 1972, »Emonske nekropole«, Ljubljana.
- Plesničar—Gec, Lj., 1972, »Severnoemonsko grobišće«, Ljubljana.
- Стојановић, Д, 1978, „Античко стакло на подручју СР Македоније“, магистарски рад, Београд.
- Светек—Шарановић, В, 1986, „Античко стакло у југословенском делу провинције Горње Паноније“, Нови Сад.
- Šubić, Z., 1976, »Tipološki in hronološki pregled rimskog stekla v Poetovini«, »Arheološki pregled«, XXV, Ljubljana.
- Trowbridge, 1928, »Philological Studies in Ancient Glass«, University of Illinois Studies in Language and Literature, XIII, Nos. 3—4.
- Vessberg, O., 1956, »Glass — The Hellenistic and Roman Period in Cyprus«, The Swedish Cyprus Expedition, Vol. IV, part III, Stockholm.

НАПОМЕНЕ

1. Милинковић, 1986, 47—60.
2. Милинковић, чланак у часопису.
3. Isings, 1957, Form 134.
4. Isings, 1957, 162.
5. Марјановић—Вујовић, 1973, 13—22.
6. Isings, 1957, 162.
7. Forbes, 191.
8. Дероко, Радојчић, 1950, 139, фиг. 47; Царичин град, I, 1984, 140—143, фиг. 145—147; Анбелић, 1974, 206, Т. XVI, 67; исти, 1977, 307, Т. XV, 6—8, ради се о уломцима дршки стаклених лампи које аутор датује у V—VI век; Стојановић, 1978, тип 81, 82, Т. XXVII, 3—8, XXVIII, 1.
9. Chavane, 1975, 62—66; Nurit, 1985, 33—41, Fig. 3:5.
10. Bierbrauer, 1986, Т. 155/9—14.
11. Царичин град, I, 1984, фиг. 145/6, 7, 146, 148; Стојановић, 1978, Т. XXVII, 2, 3; Анбелић, 1974, 206, Т. XVI, 10; исти, 1977, Т. XV, 2, налаз опредељује у групу стаклених балсамарија.
12. Isings, 1957, Form 116a; Bierbrauer, 1986, Т. 158/8, 9, Т. 159/1, 2, 4, 5.
13. Isings, 1957, 144.
14. Vessberg, 1966, 193.
15. Светек—Шарановић, 1986, кат. 8, Т I/1, тип I/2.
16. Шубиц, 1972, У 138, 8, гроб 9; Гавриловић, 1989, тип III/2A.
17. Isings, 1957, Form 85 B.
18. Исти, 162.
19. Шубиц, 1976, Т. VI, 48; Петру, 1972, гроб 34; Даутова—Рушевљан, 1973, Т. X, 145; Колашек, 1972, У152, 68, гроб 4; Киригин, 1984, 123; Цермановић—Кузмановић, Срејовић, Велимировић, 1975, 160.
20. Isings, 1957, Form 109 A, 109 B; Berger, 1960, Т. XV/231, Т. XXII/107.
21. Isings, 1957, Form 34.
22. Шубиц, 1976, 45, Т. VII, 55; Цермановић—Кузмановић, 1981, 162.
23. Isings, 1957, Form 106 D.
24. Harden, 1936, 159—161.
25. Isings, 1957, 130.
26. Шарановић—Светек, 1986, Т. IV/4, кат. 47, тип III/8Ц, сматра их производима панонских стаклара; Шубиц, 1976, Т. VII, 53.
27. Isings, 1957, Form 106 A, 106 B.
28. Исти, Form 29.
29. Исти, 127.
30. Цермановић—Кузмановић, 1981, 16, Т. III, 45, 46; Пашквалин, 1976, 118, Т. VIII, 2; Плесничар—Гец, 1972, гробови 328, 578; Шубиц, 1976, 46, Т. VII, 53, 58; Анбелић, 1977, Т. XV, 3; исти, 1974, 179, 224, Т. XVI, 2, 3; Јанковић, 1983, 103; Манојловић, Брукнер, 1976, кат. 3, Т. III/8.
31. Burger, 1966, 135.
32. Trowbridge, 1928, 200.
33. Calvi, 1968, 174—175.

GLASS FINDINGS FROM GRADINA IN JELICA

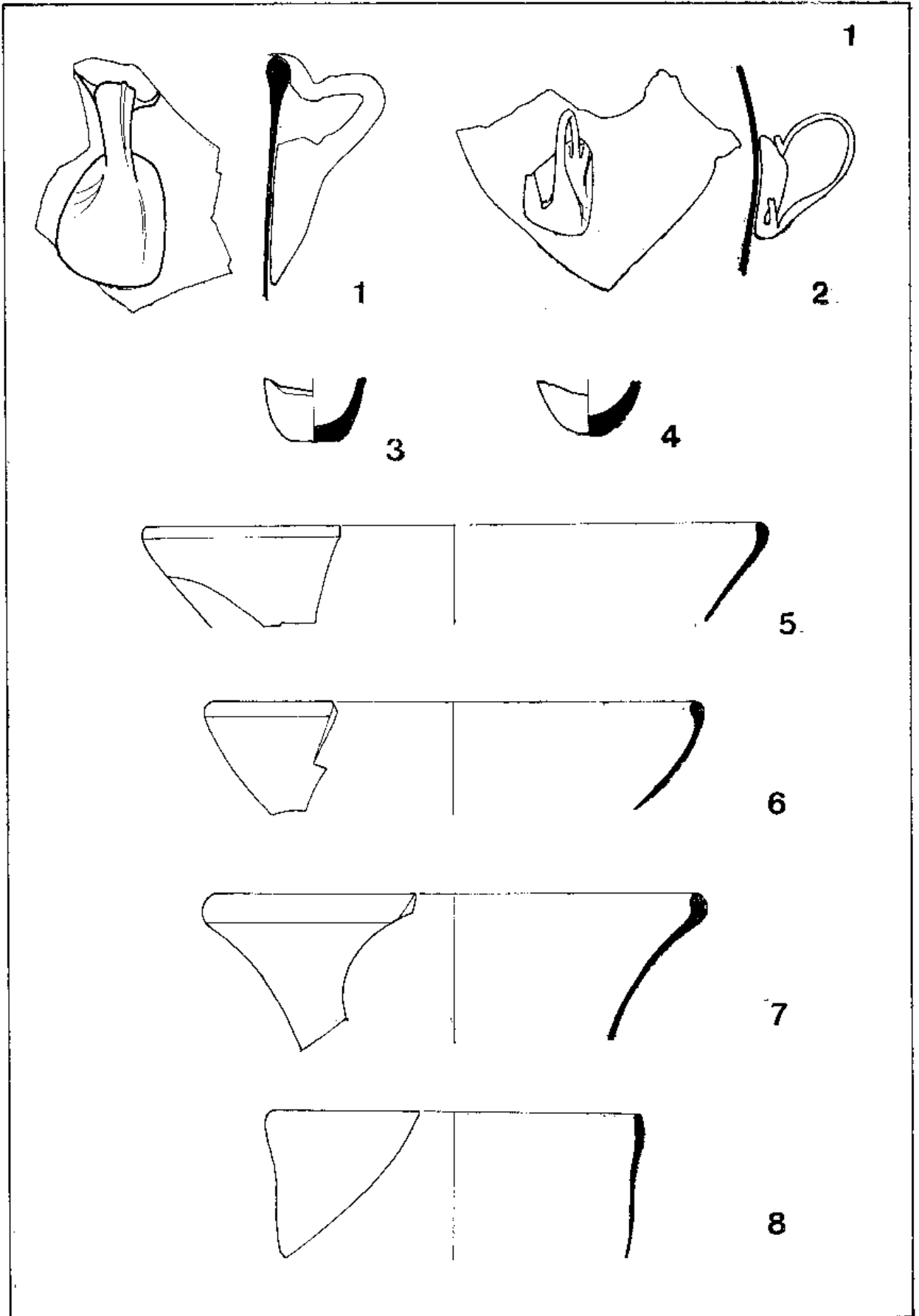
Archeological excavations of the site Gradina in Jelica, which were held from 1984—88., discovered the fortification walls (on north side) and remains of three basilicas A, B and C. This work is about the glass vessels and window glass which were found within the walls of the basilicas mentioned before, while there are not enough pieces of the flat glass around the fortification walls which could give ground for any kind of analysis or comparison. According to the form and function, the material has been classified into two groups: A — glass (vessels (lamps, bowls, cups and beakers) and B — window glass.

From the 323 fragments only 43 pieces have been registered as sherds of glass vessels. The largest number (18 pieces) belongs to the type of beaker with conical sides and slightly thicker or rounded rim (type IV/3A, IV/3B, T2/3,5,6). This type was often made in all workshops of the Empire and that's why it is impossible to determine its origin. Type IV/2 (T1/7) is in conical shape with slightly thicker rim. Both types appeared in 4th century and their shape remained the same till the end of the 6th century. IV/2 probably appears later, too, cause its shape was convenient to replace the glass lamps for *politea*. A convex type of beaker IV/1 (T2/2) whose rim was slightly thicker also appeared in the 4th century. This type was probably produced in Rhineland and it could be found in the pannonian and western parts of our country. The Rhineland workshops were also thought of have produced a type of bowls with slightly convex sides (type II, T1/5) determined in period from 4th to 6th century. Some time earlier in 3rd century there appeared glasses whose shape was cylindrical (type III, T1/6) and they remained till the 6th century. In the end of the 4th century started the production of glass lamps for *politea*, first in the East and later in the other parts of the Empire. These lamps (type I, T1/1—4) were used by cler, and later by citizens, till the mediaeval period.

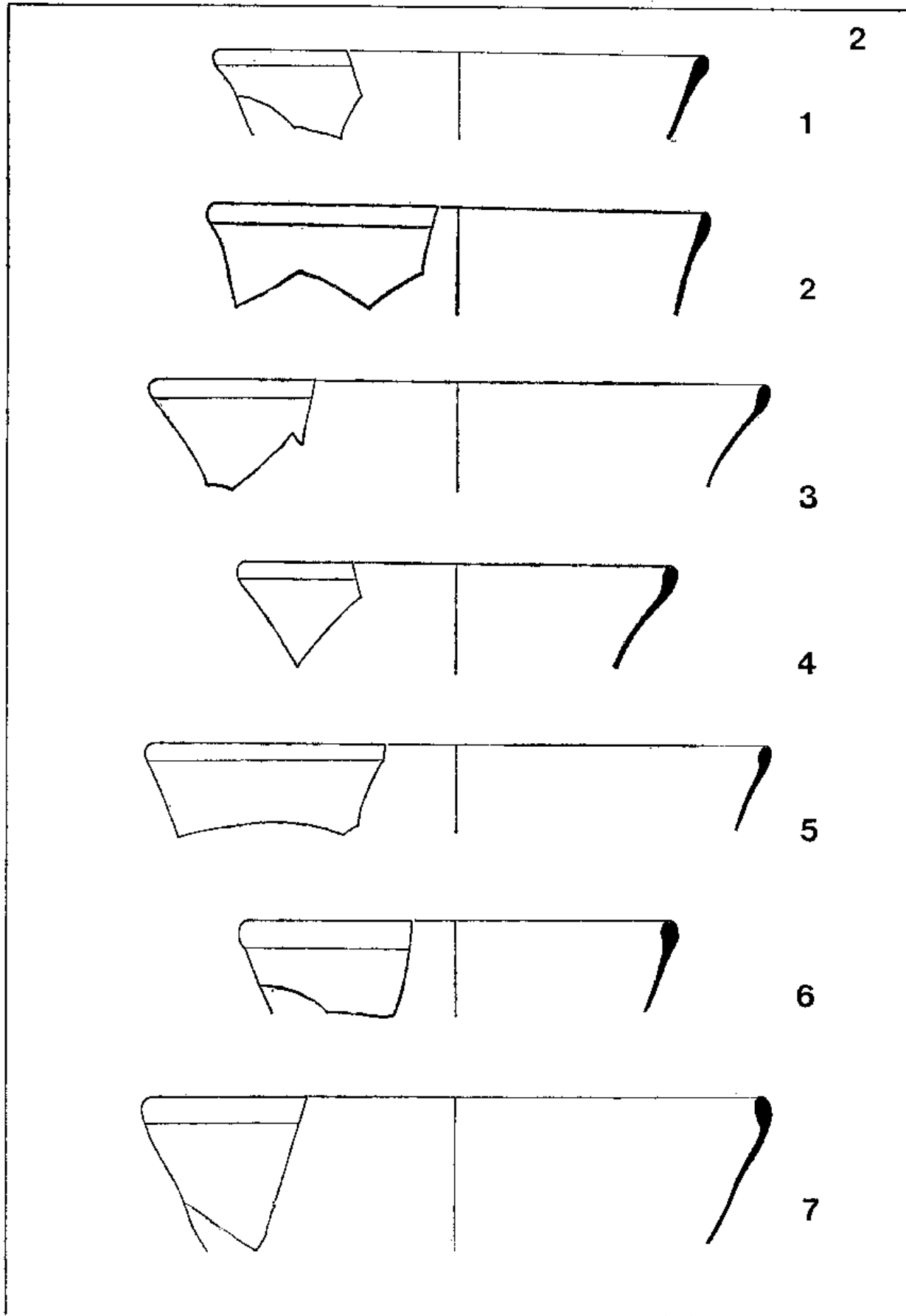
Macroscopical analysis of the window glass has shown that the pieces are 0.1—0.3 cm thick and the colours were pale green, yellowish green and yellowish brown. The quality of this glass is not high. Most of the fragments are with bubbles and layer (irisation). Some of them have traces of burning and three fragments are with traces of mortar.

Summaring the data we concluded that this site is poor in glass vessels fragments from 4th to 6th century. According to the material this 4—6th period can not be classified into phases. Poor material is due to the fact that this area was rather far away from the big city centers so that the luxury of any king couldn't reach its gates.

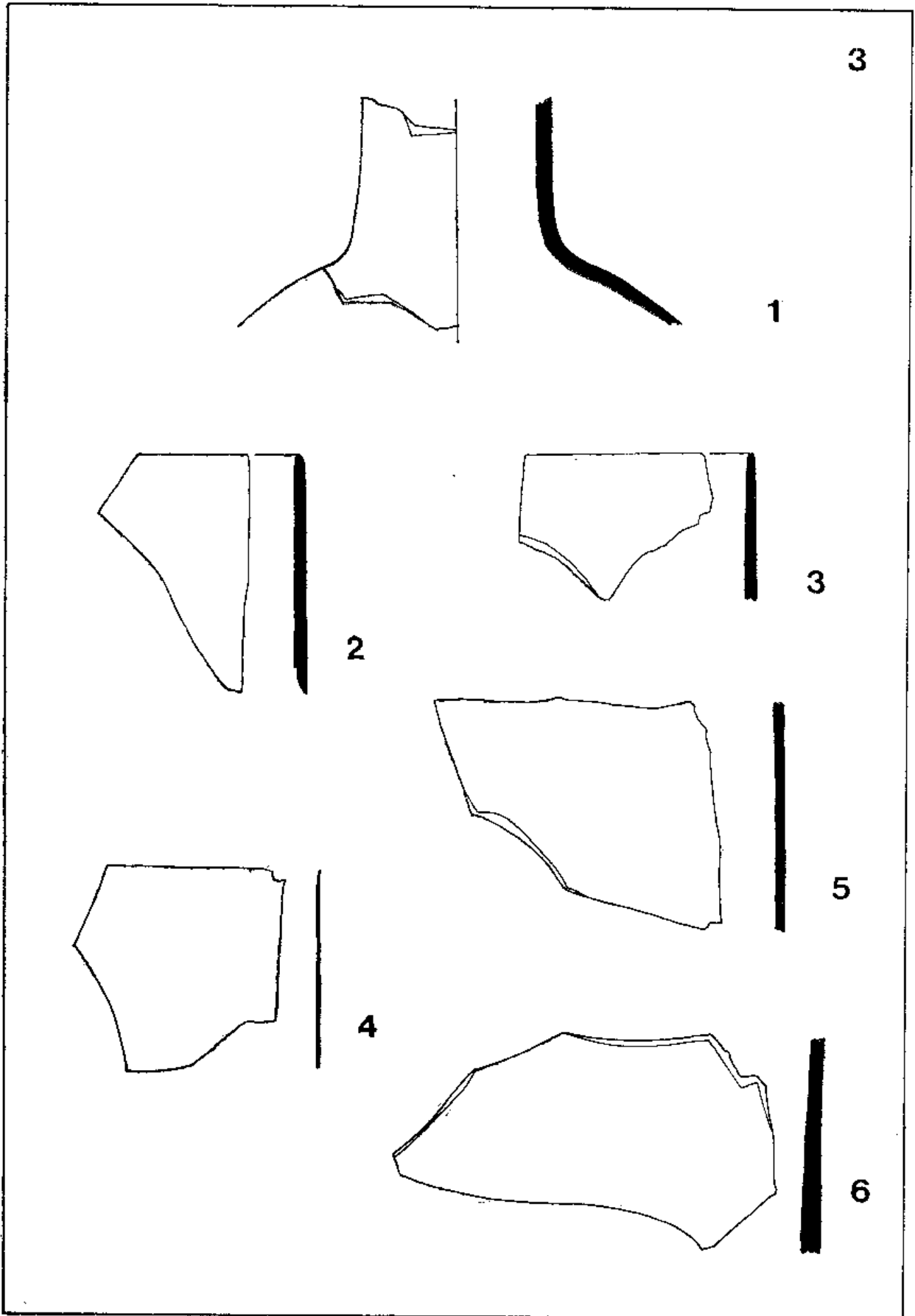
Eliana Gavrilović

Т I: 1—4 тип I; 5, 6— тип II; 7— тип IV/3Б; 8— тип III
 1—4 type I; 5, 6— type II; 7— type IV/3B; 8— type III

Г 2: 1, 4— тип IV/2; 2— тип IV/1; 3, 6, 7— тип IV/3Б; 5— тип IV/3А
 1, 4— type IV/2; 2— type IV/1; 3, 6, 7— type IV/3B; 5— type IV 3A

Т 3: 1— крчаг; 2—6 — прозорско стакло
 1— jug; 2—6 — window glass